

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА БІОЛОГІЇ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: Авіфауна Ладжинського водосховища

Студентки 2 курсу групи МБХЗ

Освітньої програми: Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, хімія

Спеціальності: 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

Галузі знань: 01 Освіта

Ступеня вищої освіти: магістр

Кучмей Лесі Анатоліївни

Науковий керівник Матвійчук О.А., доцент кафедри біології, кандидат біологічних наук

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

АНОТАЦІЯ

Вивчено видову структуру авіфауни типових біотопів орнітокомплексів акваторії Ладжинського водосховища та його узбережжя. Використовуючи дані, які були зібрані під час польових досліджень у 2018-2019 рр., матеріали наукових статей і тез конференцій а також фахової літератури було встановлено, що в межах дослідженої території в різні сезони року зустрічається 141 вид птахів, які відносяться до 17 рядів, 41 родини. В ході інтерпретації одержаних даних було з'ясовано характер перебування птахів, їх щільність населення та біомасу на території водосховища й у прилеглих стаціях. Вирахувані показники видової подібності біотопів та видового багатства різних стацій, встановлена просторово-часова динаміка авіфауни аквакомплексів водосховища і його узбережжя, зокрема, особливості сезонного перерозподілу птахів та біотопічний розподіл водоплавних, навколводних та інших екологічних формацій птахів.

Під час досліджень були виявлені птахи, які є регіонально рідкісними, або включені до додатків різних міжнародних природоохоронних конвенцій.

Одержані результати можуть бути використані при викладанні шкільного курсу біології, для моніторингу стану гідрокомплексів водосховища, формування екологічної мережі. За даними роботи можливе визначення видів, які потребують охорони на території Вінницької області.

84 с., бібліографія – 90 джерел, таблиць – 8, рисунків – 5.

Ключові слова: орнітофауна – гідроландшафти – водоплавні птахи – навколводні птахи – видовий склад – щільність населення – Ладжинське водосховище – охорона птахів.

SUMMARY

The species structure of the avifauna of typical biotopes of ornithocomplexes of the water area of the Ladyzhinsky Reservoir and its coast is studied. Using data collected during field research in 2018-2019, materials of scientific articles and abstracts of conferences as well as scientific literature, it was found that within the studied area in different seasons of the year there are 141 species of birds that belong to 17 rows, 41 families. During the interpretation of the obtained data, the nature of the birds' stay, their population density and biomass in the territory of the reservoir and in the adjacent stadiums was determined. Calculated indicators of the species similarity of the biotopes and species richness of different stands, established the spatial and temporal dynamics of the avifauna aquatic complexes of the reservoir and its coasts, in particular, the features of seasonal re-distribution of birds and biotopic distribution of waterfowl, watercourses and other ecological formations of birds.

During the research, birds found that are regionally rare or included in the annexes of various international environmental conventions.

The obtained results can be used in teaching the school biology course, for monitoring the state of hydro complexes of the reservoir, and forming an ecological network. According to the work it is possible to determine the species that need protection in the Vinnytsia region.

84 p., bibliography – 90 sources, tables – 8, drawings – 5.

Key words: ornithofauna – hydrolandscapes – waterfowl – water birds – species composition – population density – Ladyzhyn reservoir – bird protection.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Огляд літератури	6
РОЗДІЛ 2. Природнича характеристика Ладижинського водосховища та прилеглих територій	14
2.1. Загально-географічна характеристика	14
2.2. Характер рекреаційного навантаження	16
РОЗДІЛ 3. Матеріал і методи досліджень	21
РОЗДІЛ 4. Склад орнітофауни Ладижинського водосховища та суміжних територій	25
4.1. Таксономічний аналіз авіфауни	25
4.2. Екологічні категорії авіфауни	33
РОЗДІЛ 5. Еколого-фауністичні комплекси авіфауни Ладижинського водосховища та суміжних стацій	44
5.1. Птахи акваторії водосховища та узбережжя	50
5.2. Птахи лісу	56
5.3. Лучно-степові орнітокомплекси	60
5.4. Птахи селитебів	63
РОЗДІЛ 6. Проблеми охорони та збереження фауни птахів Ладижинського водосховища та прилеглих територій	67
ВИСНОВКИ	73
ЛІТЕРАТУРА	75

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкий Н.Н. К изучению обыкновенной кукушки на Украине / Н.Н. Балацкий // Беркут. – 1990. – Вып 1. – С. 90-96.
2. Балацкий Н.Н. К изучению обыкновенной кукушки, паразитирующей в гнездах горихвосток на территории Восточной Европы / Н.Н. Балацкий // Беркут. – 1994. – Вып. 3. – С. 117-120.
3. Башта А-Т.В. Антропогенна трансформація орнітокомплексів Сколівських Бескидів: дис. ... кандидата біол. наук: 03.00.16 / Башта Андрій-Тарас Вікторович. – Л., 2000. – 241с.
4. Бибби К. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц / Бибби К., Джонс М., Марсден С.; пер. с англ. Е. Лебедева – М.: Союз охраны птиц России, 2000. – 186с.
5. Благосклонов К.Н. Охрана и привлечение птиц / К.Н. Благосклонов. – М.: Просвещение, 1972. – 240 с.
6. Бурчак-Абрамович М. До орнітофауни північного Поділля (попереднє повідомлення) / М. Бурчак-Абрамович // Збірн. праць зоологічного музею. – 1935. – №14. – С.137-141.
7. Вишневецький В.І. Річки і водойми України. Стан і використання / В.І. Вишневецький. – К.: Віпол, 2000. – 376с.
8. Водоем-охладитель Ладыжинской ГРЭС / под ред. О.Г. Кафтанниковой. – К.: Наук.думка. – 1978. – 129с.
9. Воловик В.М. Районування рекреаційних ландшафтів Вінницької області / В.М. Воловик. – Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Географія. – Тернопіль, 2001. – Вып. 2. – С. 53-55.
10. Воловик В.М. Рекреаційні ландшафти / В.М. Воловик. – Середнє Побужжя. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – С. 216-234.

11. Воловик В.М. Рекреаційні ландшафти Ладизинського водосховища / В.М. Воловик // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2015. – Серія 4. Географія і сучасність. – Вип. 19 (33). – С. 19-25.
12. Герхнер В.Ю. Матеріали до вивчення птахів Поділля / В.Ю. Герхнер // Труды Фіз.-Мат. Ц. і д.д. – Т.VI. – Вип. 3. – Київ, 1928. – С. 131-192.
13. Гудина А.Н. Методы учета гнездящихся птиц: Картирование территорий / А.Н. Гудина. – Запорожье: Дикое Поле, 1999. – 242 с.
14. Гузий А.И. Методы учетов птиц в лесах / А.И. Гузий // Обліки птахів: підходи, методики, результати: (матеріали школи по уніфікації методів обліків птахів у заповідниках України, смт. Івано-Франкове, 26-28 квітня 1995 р.). – Львів-Київ, 1997. – С. 18-48.
15. Гулай В.І. Деякі особливості сезонних міграцій водно-болотних мисливських птахів у верхів'ях Південного Бугу / В.І. Гулай // Орнітофауна західних областей України та проблеми її охорони. – Луцьк, 1990а. – С. 126-128.
16. Гулай В.І. До екології розмноження чайки та бекаса у верхів'ях Південного Бугу / В.І. Гулай // Орнітофауна західних областей України та проблеми її охорони. – Луцьк, 1990б. – С. 17-18.
17. Гулай В.И. К популяционной экологии некоторых водоплавающих и болотных птиц Подолии / В.И. Гулай // Матер. VI-й Всесоюзн. орнитол. конф. – Ч.2. – М., 1974 – С. 257-258.
18. Гулай В.И. Колонии крачек в верховьях Южного Буга / В.И. Гулай // Колониальные гнездовья околводных птиц и их охрана / В.И. Гулай – М., 1975а. – С.68.
19. Гулай В.И. Структура популяций и численность водоплавающих и болотных охотничьих птиц верховья Южного Буга / В.И. Гулай // Вестник зоологии. – 1975б. – № 6. – С. 69-72.
20. Гулай В.И. Экологическая характеристика водно-болотных охотничьих птиц западной Лесостепи Украины: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. биол. наук: спец. 03.00.16 – экология / В.И. Гулай. – Днепропетровск, 1980. – 23с.

21. Гулай В.І. Зимівлі навколоводних птахів на Хмельниччині / В.І. Гулай // Матеріали 1-ї конференції молодих орнітологів України, 4–6 бер. 1994 р. – Чернівці, 1994. – С. 119-120.
22. Гулай В.І. Птахи Хмельницької області (фауністична характеристика) / Гулай В.І., Матвеев М.Д., Новак В.О. – Кам'янець-Подільський, 1996. – 31с.
23. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь / И.И. Дедю. – К.: Гл. ред. МСЗ, 1990. – 408с.
24. Денисик Г.І. Простори Вінниччини: Краєзн. нариси / Г.І. Денисик, В.Є Любченко. – Вінниця: Еко Бізнес Центр, 1999. – 92с.
25. Денисик Г.І. Ладижинське водосховище / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Середнє Побужжя. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – С. 200-202.
26. Денисик Г.І. Рекреаційні ландшафти Поділля: [монографія] / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206с.
27. Кныш Н.П. Обыкновенная кукушка и ее воспитатели в лесостепье Сумщины / Н.П. Кныш // Беркут. – 2000. – Вип. 1-2. – С. 51-73.
28. Колякина Н.Н. Специфика городской орнитофауны / Н.Н. Колякина // Поволж. экол. вестн. – 2005. – № 11. – С. 275–279.
29. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (Вашингтон, 1973 р.) / [упорядкув. В.Г. Домашлінець]. – К.: Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, 1999. – 84 с.
30. Коненко Г.С. Гідрохімія ставків і малих водоймищ України / Г.С. Коненко. – К.: Наукова думка, 1971. – 311с.
31. Кузнецова Д.В. Пространственная структура населения птиц техногенных ландшафтов Южного Прибайкалья / Д.В. Кузнецова, В.О. Саловаров // Сиб. экол. журнал. – 2006. – № 4. – С. 527–533.
32. Лисецкий А.С. Некоторые особенности гнездования птиц Велико-Анадольского леса / А.С. Лисецкий, А.П. Гисцов // Вестник Харьков. ун-та: Механизмы онтогенеза, эволюции и гетерозиса. – 1984. – Вып. 262. – С. 103-105.

33. Любущенко С.Ю. Колоніальні навколородні птахи Вінницької області та їх охорона / С.Ю. Любущенко // Тези доповідей VII Вінницької обласної краєзн. конф. – Вінниця, 1989. – С. 50-51.
34. Любущенко С.Ю. Чайки и крачки в Винницкой области / С.Ю. Любущенко, В.Г. Табачишин // Матер. II конф. молодых орнитологов Украины. – Чернівці, 1996. – С. 108-112.
35. Матвійчук О.А. Орнітофауна аквально-болотних комплексів середніх міст центральної частини Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції (на прикладі м. Вінниці) / О.А. Матвійчук // Актуальні питання природничо-географічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць. Вип. 5. – Вінниця, 2003. – С. 95.
36. Матвійчук О.А. Історія вивчення птахів водно-болотних комплексів Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук // Сучасні проблеми зоологічної науки: Всеукраїнська наукова конференція «Наукові читання, присвячені 170-річчю заснування кафедри зоології та 100-річчю з дня народження О.Б. Кістяківського», Київ-Канів, 16-18 вересня 2004 р. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С. 112-113.
37. Матвійчук О.А. Орнітофауністична характеристика водно-болотних комплексів м. Вінниці / О.А. Матвійчук // Молодь, освіта, наука, культура та національна самосвідомість: VII Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 15–16 квітня 2004 р. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – Т.5. – С.72-74.
38. Матвійчук О.А. Орнітофауна водно-болотних комплексів м. Вінниці / О.А. Матвійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2005р. – №1-2 (25). – С. 40-44.
39. Матвійчук О.А. Стан популяцій родини Rallidae у Вінницькій області / О.А. Матвійчук // Психолого-педагогічні засади природничо-географічної та економічної освіти: досвід, проблеми, перспективи: Всеукраїнська наук.-практ. конф., Вінниця 29-30 вересня 2005 р. – Вінниця, 2005. – С. 84-85.

40. Матвійчук О.А. Сучасний стан і проблеми охорони авіфауни Вінницької області / О.А. Матвійчук // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ. – 2006. – Вип. 3. – С.90-91.
41. Матвійчук О. Гніздування сірого сорокопуда, *Lanius excubitor* (Laniidae, Passeriformes) у Вінницькій області / О. Матвійчук // Вестн. зоологи – 2009. – №. 43 (4) – С. 340.
42. Матвійчук О.А. Стан популяції денних хижих птахів у Вінницькій області / О.А. Матвійчук // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ. – 2009. – Вип. 6(11). – С. 111-113.
43. Матвійчук О.А. Видова структура орнітоценозів Верхнього і Середнього Побужжя в умовах антропогенної трансформації екосистем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.16 – екологія / О.А. Матвійчук – Одеса, 2011. – 21с.
44. Матвійчук О.А. Авіфауна дендроландшафтів Буго-Деснянського загальнозоологічного заказника / О.А. Матвійчук // Науковий Вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.3. – С.64-70.
45. Матвійчук О.А. Осінне-зимова авіфауна водойм м. Вінниці / О.А. Матвійчук, О.В. Гулеватий // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ. – 2008. – Вип. 5(10) – С. 73-75.
46. Матвійчук О.А. Заходи щодо збереження орнітофауни водно-болотних комплексів Східного Поділля / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал // Еколого-фауністичні особливості водних та наземних екосистем: наук. конф., присвячена 100-річчю від дня народження професора Всеволода Ілліча Здуна, Львів, 12-13 лютого 2008р. – Львів, 2008. – С. 109-113.
47. Матвійчук О.А. Чисельність та поширення хижих птахів у Вінницькій області / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал // Новітні дослідження соколоподібних та

сов: III Міжн. наук. конф. «Хижі птахи України», Кривий Ріг, 24-25 жовтня 2008р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 235-240.

48. Матвійчук О.А. Птахи – петрофіли м. Вінниці / О.А. Матвійчук, А.А. Кльоц // Dny vědy: Materiály IX mezinárodní vědecko-praktická konference, Praha, 27 března – 05 dubna 2013 roku. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013. – P. 33-34.

49. Матвійчук О.А. Авіфауна загальнозоологічного заказника «Згарський» / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал / Вивчення та збереження біорізноманіття в сучасних умовах: Матеріали заочної Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 180-річчю заснування кафедри зоології. – К., 2014. – С 44-46.

50. Матвійчук О.А. Колоніальні чаплеві (Ardeidae) Вінницького Побужжя / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков // Питання біоіндикації та екології. – 2008. – Вип. 13. – № 1. – С. 113-119.

51. Матвійчук О.А. Проблеми охорони птахів заповідних територій Вінницької області / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков // Зоологічна наука у сучасному суспільстві: Всеукраїнська наук. конф., присвячена 175-річчю заснування кафедри зоології, Київ-Канів, 15-18 вересня 2009р. – К.: Фітосоціоцентр, 2009. – С. 279-281.

52. Матвійчук О.А. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков. – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – 280с.

53. Матвійчук О.А. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал, В.Ю. Ремінний; за заг. ред. В.Г. Кур'яти. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 436с.

54. Матвійчук О.А. Птахи Вінниччини / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал, А.В. Відуецький. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 328с.

55. Матвійчук О.А. Особливості формування та функціонування зимівель сови вухатої *Asio otus* L. у м. Вінниці / О.А. Матвійчук, С.П. Похвалюк // Сучасні проблеми біологічної науки та методика її викладання у закладах вищої освіти: збірник наукових праць звітної наукової конференції викладачів за 2017-2018

- н.р. / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського ; відпов. ред. В. Г. Кур'ята. – Вінниця, 2018. – С. 4-12.
56. Матвеев М.Д. Орнітофауна Східного Поділля / М.Д. Матвеев // Пріоритети орнітологічних досліджень: VIII конф. орнітологів заходу України., 10-13 квіт. 2003 р. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 49-56.
57. Микитюк А.Ю. ІВА программа. Методические рекомендации по организации учета птиц / А.Ю. Микитюк. – К.: Украинское общество охраны птиц, 1997. – 31с.
58. Микитюк О. ІВА території України: території важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів / Олександр Микитюк. – К.: СофіАРТ, 1999. – 324с.
59. Мудрак О.В. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження / О.В. Мудрак, О.А. Матвійчук, Г.В. Мудрак, М.Д. Матвеев, М.В. Дребет, І.С. Осадчук, М.М. Ганчук / За заг. ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 564с.
60. Немцев В.В. Охотничье-промысловые водоплавающие птицы Рыбинского водохранилища и пути их хозяйственного освоения / В.В. Немцев // Труды Дарвинского заповедника. – 1956. – Вып. 3. – С. 91-292.
61. Новак В.О. Орнітофауна Хмельницької області (фауністична характеристика) / В.О. Новак, Л.М. Новак. – Хмельницький, 1998. – 30 с.
62. Новиков Г.А. Полевые исследования экологии наземных позвоночных животных / Г.А. Новиков. – Л.: Советская наука, 1949. – 602 с.
63. Носаченко А.В. Орнітофауна окрестностей Погребища (Винницкая область) в 1918–1921 гг. / А.В. Носаченко // Авіфауна України. – 2008. – Вип. 4. – С. 6-49.
64. Пашковський В.М. Дещо з орнітологічних досліджень на Тульчинщині // Природа Тульчинщини: (Тульчинщина: краєзнав. збірн.) / Пашковський В.М. – Тульчин, 1929. – С. 108-109.

65. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Подольской губернии / Л.А. Портенко // Бюл. Моск. о-ва испыт. природы. Секция биологов. – 1928. – №XXXVII. – Ч. I. – С. 92-198.
66. Птахи України під охороною Бернської конвенції: [заг. ред. Г.Г. Гаврись]. – К., 2003. – 394 с.
67. Равкин Ю.С. К методике учета птиц лесных ландшафтов во внегнездовое время / Ю.С. Равкин, Б.П. Доброхотов // Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 130–136.
68. Рогачева Э.В. Методы учета численности мелких воробьиных птиц / Э.В. Рогачева // Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 117–129.
69. Салій І.І. Кількісний аналіз синантропних популяцій родини Воронові (Corvidae) в парковій зоні м. Вінниці / І.І. Салій, В.В. Каратнюк, І.В. Гончарова, О.А. Матвійчук // Materiy XIV Międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieki», 07-15 marca 2018 roku. – Volume 5. – Przemysl: Nauka i studia, 2017. – P. 32-36.
70. Салій І.І. Еколого-фауністична характеристика родини Corvidae (Aves) фауни м. Вінниці / І.І. Салій, Я.О. Баранюк, І.В. Гончарова // Материали XVI Международна научна практична конференция «Найновите научни постижения – 2018», 15-22 март 2018 г. – Volume 4. – София «Бял ГРАД-БГ ОДД», 2018. – P. 55-58.
71. Салій І.І. Кількісні характеристики урбопопуляцій Воронових Corvidae селитебних ландшафтів м. Вінниці / І.І. Салій, В.В. Каратнюк, В.В. Григоришин, О.А. Матвійчук // Materiály XIV Mezinárodní vědecko - praktická konference «Dny vědy – 2018», 22 - 30 března 2018 г.– Vol 7. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.ою, 2018 – P. 50-53.
72. Селиверстов Н.М. Каталог оологической коллекции А.В. Носаченко / Селиверстов Н.М. – Черкасы: Издатель Чабаненко Ю., 2007. – 144с.
73. Селиверстов Н.М. Александр Васильевич Носаченко / Н.М. Носаченко, М.Н. Гаврилюк // Авіфауна України. – 2008. – Вип. 4. – С. 1-6.

74. Серебряков В.В. Попередня оцінка стану орнітоценозів антропогенних ландшафтів Верхнього Побужжя у гніздовий період / В.В. Серебряков, О.А. Матвійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2006. – № 3-4 (30). – С. 94-100.
75. Середнє Побужжя [Текст]: [Монографія] / за ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280с.
76. Станкевич О.І. Вплив урбанізації на структурно-функціональні характеристики угруповань птахів (на прикладі м. Ужгорода): дис. ... кандидата біол. наук: 03.00.16 / Станкевич Оксана Ігорівна – Ужгород, 2002. – 210 с.
77. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотяних птахів / [упорядкув. В.Г. Домашлінець та А.Г. Безусько]. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, 2001. – 52 с.
78. Фесенко Г.В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – К., 2002. – 416 с.
79. Фесенко Г.В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – Київ–Львів, 2007. – 111с.
80. Храневич В. Нарис фавни Поділля. Ч. 1. Ссавці та птахи / Василь Храневич. – Вінниця, 1925а. – 121 с.
81. Храневич В. Птахи Поділля. Огляд систематичний / Василь Храневич. – Вінниця, 1925б. – 66 с.
82. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова. – Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
83. Шарлемань М.В. Зоогеографія УРСР: Матеріали до вивчення географічного поширення наземних хребетних УРСР / М.В. Шарлемань. – К.: Вид-во АН УРСР, 1936. – 233 с.
84. Штегман Б.К. Основы орнитогеографического деления Палеарктики / Штегман Б.К. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – 157 с.

85. Щёголев В.И. Количественный учет птиц в лесной зоне / В.И. Щёголев // Методики исследования продуктивности и структуры видов птиц в пределах их ареалов. – Ч.1. – Вильнюс: Мокслас, 1977. – С. 95–102.
86. Jonsson L. Ptaki Europy i obszaru Sroziemnomorskiego / L. Jonsson – Warszawa: MUSA SA, 1998. – 560 p.
87. Gartner K. Das Wegnehmen von Wirtsvogeleiern durch den Kuckuck (*Cuculus canorus*) / K. Gartner // Ornithol. Mitt. – 1981. – №33 (5). – P. 115-131.
88. Harmata W. Phenological dynamics as arrivals and departures on migratory birds in Cracow, Poland and the environments in the 19th and 20th century / W. Harmata // Intern. J. Biometeorol. – 1980. – №24 (2). – P. 137-140.
89. Rogge Detlev. Die Möglichkeiten zur Hebung des Schellentenbrutbestandes in der GDR / Detlev Rogge // Falke. – 1977. – V. 24, № 6. – P. 186-191
90. Svensson L. The most complete field guide to the birds of Britain and Europe / L. Svensson, K. Mullarney, D. Zettersrom, P.J. Grant. – Trento: Harper Collins Publishers, 1999. – 386p.